

**ВЗАЄМОДІЯ ТРАДИЦІЙНИХ І НОВІТНІХ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ
У СЕРЕДНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Бабійчук Тамара Василівна,
*кандидат педагогічних наук,
викладач-методист,
Бердичівський педагогічний фаховий коледж*

**ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ (РОМАН «МАРУСЯ ЧУРАЙ» Л.КОСТЕНКО В ЗФПО)**

Критичне мислення, на думку О. Пометун, «це комплекс мисленневих операцій, що характеризується здатністю людини аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його» [1]. Сьогодні нова українська школа зобов'язана розвивати критичне мислення учнів, що є, як бачиться нам, державним замовленням, особливо важливим у час інформаційної війни проти московських загарбників.

Подаємо приклади фрагментів заняття, присвяченого роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко, на якому доцільно використати окремі прийоми, що сприяють становленню і формуванню критичного мислення.

Установити послідовність появи уривків у творі. Пояснити один із них.

1. *А хто ж би ще труїв Бобренка Гриця? / Кому він ще так знівечив життя?* 2. *Чужа душа – то тихе море сліз. / Плювати в неї – гріх тяжкий, не можна.* 3. *Вона піснями виспівала душу. / Вона пісні ці залишає нам.*

4. *Пішов на смерть і повернувся в думі, / І вже тепер ніхто його не вб'є.*

5. *Життя – така велика ковзаниця. / Кому вдалось, не падавши, пройти?*

6. *Чи думав Байда про такого внука, / Що зрадить славу прадіда свого?*

7. *Усе комусь щось пишуть на догоду / Та чечевиці хочуть, як Ісав.*

Плакат думок. Кожна група студентів (5 груп по 5 чоловік) отримує аркуш А4 з текстом (уривок з роману). Завдання: записати зліва питання до тексту, а справа – коментарі. Після певного часу група озвучує результати роботи.

1. *Від того кидався берега до того. / Любив достаток і любив пісні. / Це як, скажімо, вірувати в Бога / І продавати душу сатані.* 2. *Що ж це виходить? Зрадити в житті / Державу – злочин, а людину – можна?!* 3. *Звитяги наші, муки і руїни / Безсмертні будуть у її словах. / Вона ж була як голос України, / Що клекотів у наших корогвах!* 4. *Наш батько – з тих, що умирали перші. / А Гриць Бобренко – з тих, що хочуть жити.* 5. *Хто – за Богдана, хто – за короля. / А він – за тих, которі не проти.*

Орієнтовні стислі відповіді:

1. Питання (А можна водночас любити достаток і пісні?), коментар (Треба гармонійно поєднувати в собі і матеріальне, і духовне, не робити різких спонтанних переходів, хитань). 2. Питання (Чи потрібне покарання за зраду людини?), коментар (Зрада – це злочин; будь-який злочин мусить бути покараним, інакше є небезпека його повторення). 3. Питання (Чи знаємо ми поіменно своїх митців-патріотів?), коментар (Слід гордитися талантом, допомагати йому, адже це особлива людина, яка робить нас і світ кращими).

4. Питання (Чому Марусина мати так протиставляє Гордія Чурая і Грицька Бобренка? Невже Грицько під час походів був боягузом?), коментар (На жаль, таких, як Гордій Чурай, у нас небагато. Багато більше Грицьків. Тому й живемо на Богом даній землі не так, як хотілось би). 5. Питання (Як можна трактувати ці слова: чи як вибір Вишняком «золотої середини», чи як абсолютно цинічне вміння пристосовуватися до умов, його «вміння жити і виживати» за будь-яких обставин?), коментар («Філософська» позиція Вишняка, здається, вічна і сьогодні напрочуд живуча; між іншим, це могло стати в подальшому девізом життя і самого Грицька, якби не самогубство).

Фішбоун. Проблемне питання (голова риби): Хто винен у смерті Гриця? Верхні кісточки – це імена винуватців; нижні – це приклади з твору, що підтверджують думку; хвіст – це висновок. Працюють у парах або по трое-четверо. Озвучення двох-трьох робіт обов'язкове.

Орієнтовні стислі відповіді:

1. Гриць, адже зрадив кохану, яка вірно чекала; зрозумівши безвихідь (йому несила бути з Галею), хлопець добровільно випиває зілля, приготовлене Марусею для себе. 2. Бобренчиха, яка психологічно тиснула на безвольного сина, навіть шантажувала його, зокрема спадщиною. 3. Галя, яка була «глуха до пісні» і жила, переймаючись лише «шлунковими» інтересами, не цікавилася нареченим як людиною, зневажала Марусю, чим завдавала нестерпного болю хлопцеві. 4. Маруся, яка не допомогла Грицькові, коли той прийшов до неї, а сказала: «Вибирай», тобто наказала самостійно робити вибір, а він же був роздвоєний, не був готовим відповідати за свої вчинки.

Шість капелюхів. Це загальновідомий, надзвичайно популярний серед студентів прийом розвитку паралельного мислення, що дозволяє розглянути конкретну ситуацію з різних сторін. Для «власника» червоного капелюха, наприклад, задалегідь виписуються на окремому листку назви почуттів, що їх може викликати читання художнього твору (наприклад, захоплення, гордість, радість, здивування, жаль, сум, недовіра, презирство тощо).

Орієнтовні стислі відповіді:

Білий капелюх (повний перелік подій, що відбуваються в романі). Червоний капелюх. Була вражена поведінкою Марусі на суді. Це по-благородному: відступити від захисту своєї честі, якщо це треба зробити ціною тільки оганьблення мертвого. Жаль егоїста Грицька, який приходить до зрадженої ним Марусі нібито перепрошувати, а насправді виправдати своє відступництво. Захоплена Іваном Іскрою, який самовіддано захищає Марусю в суді, який, здолавши усі небезпеки, встигає привезти універсал від гетьмана. Поважаю дяка за його мудрість, делікатність. Чорний капелюх. Скільки несправедливості: народну піснетворку несправедливо засудили до страти. Натовп не тільки не захищає Марусю – натовп чекає «видовищ»: іде дивитися на страту. Маруся, яка готова була стати літописцем народу, помирає. Гине шляхетний Іван Іскра, як і гордий, несхитний Гордій Чурай. Торжествують Вишняки, Горбані. Жовтий капелюх. Марусина совість чиста, незаплямована. Високим і світлим було взаємне кохання Гордія і Ганни Чураїв – Марусиних батьків. На світі, на щастя, є

благородні і сміливі Івани Іскри, делікатні інтелектуали-дяки, мудрі і справедливі Хмельницькі, принципові Пушкарі, добрі і працьовиті Галерники. Зелений капелюх. Пропонуємо розглянути глибше причину Грицькової зради, передчасної Марусиної смерті, деградації натовпу, причину відсутності в нас «великої книги нашого народу». Синій капелюх. Твір учить жити так, як личить людині; у всіх ситуаціях залишатися порядними, сильними, чесними. Роман «Маруся Чурай» подобається молоді, читається легко, хоча проблематика його серйозна і потребує напруженої роботи думки. Через волонтерів передала знайомому-воїну, що сьогодні на передовій, листок з афоризмами з роману; отримала подяку по мобільному. Мені здається, що наші хлопці потребують суперових художніх книг українською мовою, а роман «Маруся Чурай» Ліни Костенко саме таким є.

ПРЕС. Питання: Чому цензура не давала дозвіл на друк роману «Маруся Чурай»? Відповіді за схемою Я вважаю, що, адже... Наприклад.. Отже..

Орієнтовні стислі відповіді: Я вважаю, що ідейні захисники тоталітарної держави одразу зрозуміли значення цього твору в духовному житті українського народу, адже в романі названо такі важливі питання, як історична пам'ять, любов, вірність і зрада, благородство і нищість, щирість і користолюбство, митець і натовп. Так, наприклад, Б.Хмельницький, пишучи універсал про помилування Марусі Чурай, керується тим, що, по-перше, треба берегти кожне життя, бо воно безцінне, а надто зараз, коли йде війна, по-друге, стратити Марусю, з піснями якої козаки йшли в походи і перемагали, – це злочин духовного виміру. Отже, коли ми, українці, хочемо мати майбутнє, слід багато працювати над власними моральними переконаннями. А допоможе нам у цьому Ліна Костенко зі своїм, на мою думку, вічним твором про легендарну піснетворку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пометун Олена. Як розвивати критичне мислення. URL: <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>.